بسم الله الرحمن الرحيم

تقارن بین عناصر مادی و معنوی جرم

چاپ دوم

دکتر حسین میر محمد صادقی

دکتر راضیه صابری

پژوهشکدهٔ حقوق

تهران ـ ۱۴۰۱

سرشناسه : میرمحمد صادقی، حسین، ۱۳۳۵ -
عنوان و نام پدیدآور : تقارن بین عناصر مادی و معنوی جرم/ حسین میرمحمدصادقی، راضیه صابری؛ ویراستار نرگس صادقی.
مشخصات نشر : تهران: پژوهشکده حقوقی شهر دانش، ۱۴۰۱.
مشخصات ظاهری : ۲۵۵ ص.: نمودار.
شابک : ۹۷۸-۶۰۰-۴۷۵-۱۰۸-۷
وضعیت فهرست‌نویسی : فیپا
یادداشت : چاپ دوم
یادداشت : چاپ قبلی: موسسه مطالعات و پژوهشهای حقوقی شهر دانش، ۱۳۹۹.
یادداشت : کتابنامه: ص. ۲۴۲-۲۶۲؛ همچنین به صورت زیرنویس.
موضوع : جرم و جنایت
موضوع : Crime
موضوع : حقوق جزا
موضوع : Criminal law
شناسه افزوده : صابری، راضیه، ۱۳۶۶ -
رده‌بندی کنگره : HV۶۵۲۱
رده‌بندی دیویی : ۳۶۴
شماره کتابشناسی ملی : ۸۹۰۶۰۸۵

با مراجعه به فروشگاه اینترنتی شهر دانش از مزایای خرید آنلاین و تخفیف ویژه برخوردار شوید.

www.**shahredanesh**.com

عنوان: **تقارن بین عناصر مادی و معنوی جرم**
تألیف: **دکتر حسین میرمحمد صادقی ـ دکتر راضیه صابری**
ناشر: پژوهشکده حقوقی شهردانش
ویراستار و صفحه‌آرا: نرگس صادقی
طراح جلد: نرگس صادقی
نوبت چاپ: دوم
تاریخ چاپ: ۱۴۰۱
شمارگان: ۲۰۰
شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۴۷۵-۱۰۸-۷
بهاء: ۴۵۰,۰۰۰ تومان

حق چاپ محفوظ است.

تهران ـ خیابان کریمخان زند ـ خیابان سنایی ـ خیابان نهم ـ خیابان گیلان ـ پلاک ۵
کد پستی ۱۵۸۵۷۴۳۱۱۱ صندوق پستی: ۱۵۸۷۵/۴۵۳۹ تلفن: ۸۸۸۱۱۵۸۱ نمابر: ۸۸۸۱۱۵۸۰
Website: www.sdil.ac.ir Email: publication@sdil.ac.ir

به نام خداوند جان و خرد

سخن ناشر

توسعه ادبیات حقوقی در هر کشور، نقش مهمی در پیشرفت نظام حقوقی آن کشور ایفاء می‌نماید. اندیشمندان و پژوهشگران دنیای بیکران حقوق که شیفته نظم‌اند و سرباز عدالت، آموزه‌های علمی و تجربیات عملی خویش را به جامعه حقوقی عرضه می‌دارند تا بتوانند در تثبیت و تنویر نظم اجتماعی و استقرار عدالت و اصلاح و پیشرفت کشور سهیم گردند.

قانون‌گذار فهیم و آگاه، هیچ‌گاه در مقام تهیه پیش‌نویس و مهیا شدن جهت وضع قانون، خود را بی‌نیاز از ادبیات و دکترین حقوقی کشور و مشورت با خبرگان نخواهد یافت و هیچ‌گاه مصوبات قبلی خویش را دائمی و مصون از نقد و اصلاح قلمداد نخواهد نمود. قضات متخصص و عدالت‌پیشه نیز نقد علمی و منصفانه آرای خود را مایه تکامل و پیشرفت می‌دانند.

دانشکده‌های حقوق که به مأموریت خطیر تربیت قضات، وکلا، مشاوران حقوقی، سردفتران، پژوهشگران و اساتید حقوق و فقه همت می‌گمارند علاوه‌بر اینکه از آموزه‌های علمی و قضایی کشور بسیار بهره می‌برند متقابلاً رسالت مهمی در غنی‌سازی ادبیات و دکترین حقوقی کشور برعهده دارند.

کشور ایران به‌ویژه در دو دهه اخیر پیشرفت قابل‌توجهی در توسعه کمّی ادبیات حقوقی کشور را شاهد بوده است. تعداد کتب و نشریات حقوقی منتشره در کشور طی بیست سال اخیر، به نسبت گذشته به‌مراتب افزایش یافته است. این دستاورد را باید به فال نیک گرفت و امیدوار بود که این پیشرفت کمّی به همین میزان با توسعه‌ای کیفی در بارور شدن دکترین حقوقی موردنیاز کشور همراه باشد و با احترام به حقوق مالکیت فکری دیگران انتشار یابد.

انتشارات پژوهشکده حقوقی شهر دانش که همواره سعی داشته است علاوه‌بر انتشار آثار حاصل از تحقیقات پژوهشکده حقوق، به‌صورتی هدفمند و با ارزیابی علمی به گزینش و چاپ و انتشار کتاب‌های حقوقی در حوزه‌ها و موضوعات موردنیاز جامعه حقوقی کشور مبادرت ورزد، زحمات جناب آقای **دکتر حسین میرمحمد صادقی** و سرکار خانم **دکتر راضیه صابری** در تألیف کتاب **تقارن بین عناصر مادی و معنوی جرم** را ارج نهاده، امیدوار است این کتاب مورد استقبال جامعه حقوقی کشور و مورداستفاده متولیان امر قرار گیرد.

وحید اشتیاق

فهرست اختصاری

مقدمه ۹

بخش اول: مفهوم تقارن: از مطلق‌گرایی تا نسبی‌گرایی ۱۱

فصل اول: تحولات و رویکردهای مختلف نسبت به تقارن زمانی عناصر مادی و معنوی ۱۳
فصل دوم: مبانی تقارن عناصر مادی و معنوی بر اساس رویکرد مطلق‌گرا ۴۴
فصل سوم: ارزیابی آثار تقارن عناصر مادی و معنوی در رویکرد مطلق‌گرا ۶۹

بخش دوم: نسبی‌گرایی: رویکردی نوین به اصل تقارن ۱۰۹

فصل اول: نسبی بودن تقارن در پرتو مصلحت و منطق ۱۱۳
فصل دوم: نسبی بودن تقارن در پرتو قواعد حقوقی ۱۵۱
فصل سوم: نسبی بودن تقارن در پرتو نظریه‌های نوین سیاست جنایی ۲۱۱
فهرست تفصیلی ۲۳۳
منابع ۲۳۶

فهرست نمودارها

نمودار (۱)- نمایی کلّی از پژوهش ۴۱
نمودار (۲)- نقطه ۱ تقارن (تقارن کامل بین عناصر) ۱۹۵
نمودار (۳)- نقطه ۰ تقارن (تقدّم عنصر مادی بر معنوی و عدم‌تقارن) ۱۹۶
نمودار (۴)- نقطه ۰ تقارن (تقدّم عنصر معنوی بر مادی و عدمِ‌تقارن) ۱۹۶
نمودار (۵)- نقطه ۱/۲ تقارن (وجود تقارن مطابق پرونده‌های تابوملی، لی برن و دولت علیه چرچ و آرای ۲۵۱، ۱۳۲ و اقلیت ۱۲۵) ۱۹۷
نمودار (۶)- نقطه ۱/۲ تقارن (وجود تقارن مطابق پرونده فاگان) ۱۹۹
نمودار (۷)- نقطه ۱/۲ تقارن (وجود تقارن مطابق پرونده میلر و کیتا ماکی) ۲۰۱
نمودار (۸)- صور مختلف نسبیت تقارن ۲۰۳
نمودار (۹)- تحقق تقارن ازطریق قاعده «الامتناع بالاختیار» ۲۰۵
نمودار (۱۰)- تحقق تقارن ازطریق نظریه تقصیر قبلی ۲۰۷
نمودار (۱۱)- تحقق تقارن ازطریق نظریه فعل استمراریافته یا نظریه وظیفه اقدام ۲۰۸

مقدمه

«به نام آنکه جان را فکرت آموخت»

برابر یکی از اصول پذیرفته‌شده حقوق جزا، مسئولیت کیفری نه‌تنها مستلزم وجود عنصر مادی و عنصر معنوی، بلکه نیازمند تقارن زمانی این دو نیز می‌باشد. تردیدی وجود ندارد که اصل تقارن زمانی عناصر مادی و معنوی جرم دارای آثار مثبت بوده و با اصول کلّی حقوق جزا سازگار است، ازآن‌رو که جرم باید در برهه‌ای از زمان با قرار گرفتن این دو عنصر که یکی به رفتار مجرمانه و دیگری به اندیشه مجرمانه مرتبط است، در کنار هم به منصه ظهور و بروز برسد. لیکن، رویکرد غیرمنعطف و مطلق‌گرایانه به آن می‌تواند آثار منفی دربر داشته و اشخاص سزاوار سرزنش و مجازات را به ناحق از شمول حقوق کیفری و مجازات برهاند. راه‌حلی که برای این چالش وجود دارد، پرهیز از رویکرد سنتی با عدم‌تقیّد مطلق به اصل تقارن و در عوض، پذیرش رویکرد نسبی‌گرایانه به این اصل می‌باشد.

موضوع تقارن عناصر مادی و روانی جرم و رویکردهای مختلف نسبت به این اصل، علی‌رغم اهمیت زیاد آن، تاکنون کمتر موردبحث و تحلیل نقادانه قرار گرفته است. از همین رو، کتاب حاضر به این موضوع مهم اختصاص یافته است. این کتاب به بررسی تحلیلی دو رویکرد مطلق‌گرا و نسبی‌گرا نسبت به اصل تقارن زمانی عناصر مادی و معنوی و ارزیابی مبانی و آثار هریک در حوزه‌های مختلف حقوق جزا پرداخته است. اشاره به سایر نظام‌های حقوقی، به‌ویژه نظام کامن‌لا و تحلیل رویه قضایی از ویژگی‌های بارز این کتاب است که سعی شده با قلمی روان به رشته تحریر درآید.

تهران ـ تابستان ۱۳۹۹

دکتر حسین میرمحمد صادقی

بخش اول:
مفهوم تقارن:
از مطلق‌گرایی تا نسبی‌گرایی

تقارن عناصر مادی و معنوی به‌معنای وجود رابطـه زمـانی میـان دو عنصـر مـادی و معنوی جهت تکمیل جرم، مسئول دانستن مرتکب و تحمیل مجـازات بـر وی اسـت. باتوجه‌به عنوان اتخاذشده برای این بخش، در فصـل اول جهـت آشـنایی بـا مفهـوم تقارن و حالات مختلف عدم‌تقارن به بحث دراین‌خصوص پرداختـه مـی‌شـود. بعـد از بیان مفهوم تقارن، نگارندگان به این نتیجه نائل مـی‌گردنـد کـه درحـال‌حاضـر و بـر اساس رویه قضایی موجود درخصوص اصل تقارن در کنار تئوری‌های مربوط بـه ایـن اصل، باید از دو رویکرد درمورد اصل تقارن سخن گفت.

یک رویکرد، رویکردی سنتی و کلاسیک است که برگرفته از تئوری‌های مربـوط به اصل تقارن می‌باشد و یا به‌عبارت‌دیگر ناشی از عالم نظریات اسـت کـه از آن به‌عنوان «رویکرد مطلق‌گرا» تعبیر می‌شود. رویکرد دوم که الهام‌گرفتـه از رویـه قضایی یا عالم عمل است، رویکردی است تحت عنوان «رویکرد نسـبی‌گـرا بـه اصل تقارن بین عناصر مادی و معنوی».

پس از آشنایی مختصر با این دو رویکرد، جهت گذار از رویکرد سنتی اصل تقارن یعنی مطلق‌گرایی و حرکت به سمت رویکرد معاصر این اصل یعنی نسبی‌گرایـی، ابتدا در فصل دوم به بررسی مبانی رویکرد مطلق‌گـرا بـه اصـل تقـارن پرداختـه می‌شود و سپس در فصل سوم، آثار این رویکرد بیان می‌شود. در راسـتای هـدف اصلی این بخش که حرکت به سمت نسبی‌گرایی درخصوص مفهوم اصل تقـارن است، پس از بیان پیامدهای مطلوب رویکرد مطلق‌گرا، در قسمت دوم فصل سوم به بیان چالش‌ها یا به‌عبارت‌دیگر آثار نامطلوبی که اعمال مطلق اصـل تقـارن در رویه قضایی به‌جای گذاشته پرداختـه مـی‌شـود. بـا بیـان ایـن چـالش‌هـا ذهـن خوانندگان آماده پذیرش تغییـر در رویکـرد سـنتی اصـل تقـارن و ارائـه نظریـه نسبی‌گرایی به این اصل می‌شود که در بخش دوم، ایـن نظریـه و مبـانی آن بـه تفصیل تبیین می‌گردد.

فصل اول:
تحولات و رویکردهای مختلف نسبت به تقارن زمانی عناصر مادی و معنوی

به گواه تاریخ و مطالعات حقوق کیفری، در روزگار باستان و در قرون وسطی و تا قبل از انقلاب فرانسه، حیوانات، جمادات و مردگان همانند انسان زنده در معرض مجازات قرار داشتند. جماد را همانند حیوان مجازات می‌کردند، همچنان که انسان را بر آنچه که از افعال ممنوعه به او نسبت می‌دادند، موردمجازات قرار می‌دادند. مردگان نیز همچون زندگان مجازات می‌شدند.[1]

در مقررات قدیمی، همچون قانون حمورابی و قوانین مصر و روم باستان، عنصر معنوی هیچ جایگاه و نقشی در مجازات خطاکاران نداشت. مسئولیت فرد صرفاً بر اساس فعل مادی و نتایج مترتب بر آن قرار داشت و نهایت اینکه سببیت مادی در رفتار زیان‌بار یا مجرمانه کفایت داشت، خواه فاعل انسان عاقل، آگاه و قاصد باشد، خواه دیوانه، ناآگاه و غیرقاصد. حتی بین انسان و موجودات دیگر نیز تفاوتی وجود نداشت.[2]

در نظام‌های کیفری غربی نیز تا قرن دوازدهم میلادی، موضوع عنصر معنوی در تکوین و تحقق جرم و مسئولیت کیفری واجد هیچ سهمی نبود و جرایم در حدود آثار و نتایج خارجی آن موردمؤاخذه شدید واقع می‌شدند و اینکه مرتکب با چه ذهنیت و

---

۱. منصور میرسعیدی، *مسئولیت کیفری: قلمرو و ارکان* (تهران: انتشارات میزان، ۱۳۹۰)، جلد اول، چاپ سوم، ۱۳. برای اطلاع بیشتر نک: برهان خاطری، از اندیشه مجرمانه تا تکوین جرم (تهران: انتشارات خرسندی، ۱۳۹۵)، چاپ اول، ۱۰۸-۱۰۴.

۲. هانری لوی برول، آرمان کوویلیه و ژرژ گویچ، *حقوق و جامعه‌شناسی*، ترجمهٔ مصطفی رحیمی (تهران: انتشارات سروش، ۱۳۷۱)، چاپ دوم، ۶۴-۶۲. همچنین نک: سبحان جدیدی سرای، «بررسی تطبیقی عنصر روانی قتل در حقوق کیفری ایران و انگلستان»، به راهنمایی حسین میرمحمد صادقی (پایان‌نامه کارشناسی ارشد حقوق جزا و جرم‌شناسی، تهران: دانشکده حقوق دانشگاه شهید بهشتی، ۱۳۸۲)، ۷-۶.